

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

**İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNDƏ
“DOST” VƏ “DÜŞMƏN” KONSEPTLƏRİ**

**İxtisas: 5714.01 – Müqayisəli-tarixi və
müqayisəli-tipoloji dilçilik**

Elm sahəsi: Filologiya

İddiaçı: Əfsanə Əbülfəz qızı Baxşəliyeva

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün
təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2026

Dissertasiya işi Bakı Slavyan Universitetinin Ümumi dilçilik kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbərlər:

filologiya elmləri doktoru, professor
İkram Ziyad oğlu Qasimov

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Edison İmran oğlu Hacıyev

Rəsmi oponentlər:

filologiya elmləri doktoru, professor
Leyla Orxan qızı Vəzirova

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Səbinə Vilayət qızı İsmayılova

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
**Xəyalə Rəmiyyədin qızı
Abdullayeva**

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən FD 1.06 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının sədri:

filologiya elmləri doktoru, professor

Nadir Balaoğlu oğlu Məmmədli

Dissertasiya şurasının səm. katibi:

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent

Sevinc Yusif qızı Məmmədova

Elmi seminarın sədri:

filologiya elmləri doktoru, dosent

Valeh Bayram oğlu Nəsimov

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. 1991-ci ildə Azərbaycan Respublikası müstəqillik aktını qəbul etdi. Bu aktdan sonra Azərbaycan Respublikasının dünya ölkələri ilə əlaqələri xeyli genişlənməmişdir. Xüsusilə Amerika Birləşmiş Ştatları və Böyük Britaniya ilə iqtisadi-siyasi əlaqələr genişlənməmiş, ingilis dili artıq Azərbaycanda böyük miqyasda xarici dil səviyyəsində tədris olunmağa başlamışdır. Əlbəttə ki, bu əlaqələrin bu qədər intensivləşməsində 1994-cü ildə ümummillə liderimiz Heydər Əliyevin Böyük Britaniya şirkətləri ilə bağladığı “Əsrin müqaviləsi”nin də ümdə rolu olmuşdur. Bu gün Azərbaycanda çox az gənc tapılar ki, ingilis dilini əla və yaxud orta səviyyədə bilməsin. Məhz bu səbəbdən də dilçilik elmində ingilis dili ilə Azərbaycan dilinin müqayisəli aspektdə öyrənilməsinə həsr olunmuş tədqiqat əsərlərinin sayı xeyli çoxalmışdır. İngilis-Azərbaycan dillərinin fonetika və leksikologiyası, o cümlədən qrammatikası tarixi-müqayisəli müstəvidə hərtərəfli şəkildə tədqiqata cəlb olunmuşdur. Lakin dilçilik elminin nisbətən gənc sahələri var ki, onların da tarixi-müqayisəli metodla tədqiqatına ehtiyac duyulur. Belə sahələrdən biri koqnitiv dilçilikdir. Koqnitiv dilçiliyi dil və şüurun əlaqə problemlərini, dünyanın konseptuallaşdırılmasında dilin rolunu öyrənən bir təlim kimi qəbul etmək olar. Koqnitiv dilçilik insanın fərdi idrak qabiliyyətini, onun dillə əlaqəsini öyrənməklə bərabər dili bir növ idrak mexanizmi kimi də araşdırır. Psixologiya, süni intellekt, linqvokulturologiya, fəlsəfə kimi elm sahələri məhz koqnitiv dilçilikdə birləşir. Koqnitiv dilçiliyin əsas termini olan konsept isə bir növ yaddaşın operativ mənalı vahidi olub şüurda əks olunur. Koqnitiv dilçilik XX əsrdən inkişaf etməyə başlamış, yaranma tarixi təxminən 1989-cu ilə təsadüf etmişdir. Almanyanın Dyunsberq şəhərində baş tutmuş beynəlxalq dilçilik konfransı koqnitiv dilçiliyə həsr olunmuş ilk simpozium sayıla bilər. Məhz bu tədbirdə “Beynəlxalq Koqnitiv Dilçilik Assosiasiyası”nın yaranması haqqında qərar qəbul edilmiş, o cümlədən “Koqnitiv Dilçilik” jurnalı

da təsis olunmuşdur. Lakin hələ XX əsrin əvvəllərindən koqnitiv dilçiliklə bağlı tədqiqatlar aparılmağa başlanmışdır. Koqnitiv dilçiliklə ilk növbədə yalnız dilçilər deyil, həm də psixoloqlar məşğul olmağa başlamışlar. Hətta həkimlər, psixiatrlar da koqnitiv dilçilik mövzusunda araşdırmalar aparmağa cəhd göstərmiş, çox hallarda da uğurlu tədqiqatlara imza atmışlar. Lakin bu gün dilçiliklə psixologiyanın qovşağında yaranmış bu sahədə əsasən dilçilər araşdırma aparırlar. Son illər Azərbaycan dilçiliyində bu sahədə yazılmış elmi-tədqiqat işlərinin sayı xeyli çoxalmışdır. Koqnitiv dilçiliyin əsas vahidi olan konseptlər həm Azərbaycan dilində, həm də digər dillərlə müqayisəli şəkildə araşdırmaya cəlb edilmişdir. Koqnitiv dilçiliyin əsas konseptlərindən biri də bir-birlərinə əks konnotasiyaları əks etdirən “dost” və “düşmən” konseptləridir.

Son zamanlar müxtəlif sistemli dillərdə ziddiyyət təşkil edən konseptlərin tədqiqatına maraq çoxalmışdır. Lakin bu kimi tədqiqatlara biz əsasən Avropa və Rusiya dilçiliyində rast gəlirik. Azərbaycan dilçiliyində isə əks anlamlı konseptlərin müxtəlif sistemli dillər müstəvisindəki tədqiqi müasir dilçiliyin aktual problemlərindəndir. “Dost” və “düşmən” konseptləri mürəkkəb şüur vahidləri kimi qəbul edilərək insan biliyinin yaddaş vahidi sayılır.

“Dost” və “düşmən” konseptləri vasitəsilə real və obrazlı həyat hadisələri insanın təfəkkür prosesində reallaşır. Dissertasiya mövzusu, hər şeydən öncə, o cəhətdən aktualıq kəsb edir ki, burada “dost” və “düşmən” konseptlərinin müasir ingilis və Azərbaycan dil daşıyıcıları tərəfindən verballaşması prosesi təhlil edilir. O cümlədən dissertasiyada müxtəlif mədəniyyətlərin daşıyıcıları olan ingilis və Azərbaycan xalqlarının milli mentalitet və mənəvi-əxlaqi özəlliklərinin üzə çıxarılması və bu özəlliklərin dil vahidləri ilə ifadəsinin öyrənilməsi də aktualıq kəsb edən əsas amillərdəndir.

Müxtəlif sistemli dillər olan ingilis və Azərbaycan dillərindəki “dost” və “düşmən” konseptli leksem və ifadələr Azərbaycan dilçiliyi ilə müqayisədə xarici dilçilikdə daha ətraflı öyrənilmişdir. Qeyd olunan konseptlərin öyrənilməsi əsasən üç istiqamətdə getmişdir: 1. İngilis dilində “dost” və “düşmən” konseptləri, onların

məzmun və mahiyyəti araşdırılmışdır¹; 2. Rus dilçiliyində ingilis dilindəki dost və düşmən konseptləri nəinki rus dili ilə, müxtəlif dillərdəki “dost” və “düşmən” konseptli ifadələrlə müqayisəli şəkildə tədqiq olunmuşdur. Rus dilçiliyində dost və düşmən konseptləri rus-ingilis dilləri ilə müqayisəli öyrənilməklə yanaşı, bolqar, Çin, ispan, altay, qırğız, özbək dilləri materialları əsasında da araşdırılmışdır;² 3. Dildəki “dost” və “düşmən” konseptlərinin frazeoloji vahidlərlə ifadəsi,³ “dost” və “düşmən” konseptli ifadələrin atalar sözləri və məsəllərdə ifadə xüsusiyyətləri öyrənilmişdir. Azərbaycan dilçiliyində qiymətli daşlar, müdriklik, ailə, multikulturalizm, qadın, ana, vətən, toy, əqli bacarıqlar və s. konseptləri elmi araşdırmaların

¹ Погребная, Н.А. Антонимический концепт в русском и английском языках: / диссертация кандидата филологических наук / – Москва, 2016. – 145 с.; Опря, Е.С. Узус концепта друг/враг в английском языке: современное состояние вопроса: [Электронный ресурс] https://pgu.ru/upload/iblock/a23/pages-from-chast-6_33.pdf; Савина, К.О. Лингвокультурная реализация концепта «friendship» в англоязычной картине мира Конференция «Ломоносов 2015» Секция «Лингвистика»: [Электронный ресурс] https://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2015/data/7048/uid86693_report.pdf; Хизова, М.А. Концепт, «дружба» в русской и английской лингвокультурах: / диссертация кандидата филологических наук / – Москва, 2005. – 198 с.; Токарева, А.Ю. Концепты «друг» и «враг» в английской, испанской и русской фразеологических картинах мира / XVIII Международная конференция студентов-филологов СПбГУ, – Санкт-Петербург, 6-11 апреля, – 2015.

² Альперович, В.Д. Враг и Друг личности в метафорах // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2015. – № 12 (декабрь). – с. 26-30 – URL: [электронный ресурс] <http://e-koncept.ru/2015/15412.htm> <http://ekoncept.ru/2015/15412.htm>. – ISSN 2304120X.7; Макарова, В. Скажи мне, кто твой друг: концепт ДРУГ в частном русском медиадискурсе (на материале НКРЯ 2014 г.). 2019 // Исследовательский журнал русского языка и литературы, Том 13. (1). ISSN 2345-2498, eISSN 2476-3500: [электронный ресурс] https://elar.ufrfu.ru/bitstream/10995/28010/1/sk_2014-08.pdf.

³ Məmmədova, F. Azərbaycan və ingilis dillərində ümumi mənası “insanın əqli bacarıqları” ifadə edən frazeoloji vahidlərin koqnitiv təhlili: / filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyasının avtoreferatı. – Bakı, 2015. – 25 s.

mövzusu olmuşdur⁴. Bütün bu tədqiqatların öyrənilmə tarixinə nəzər saldıqda məlum olur ki, hamısı XXI əsrdə aparılmış araşdırmalardır. Koqnitiv dilçilik özü gənc elm sahələrindən olduğundan konseptlər də son illərdə tədqiq olunmağa başlanmışdır. Azərbaycan dilçiliyində də son illər koqnitiv dilçilik sahəsində müəyyən tədqiqatlar aparılmışdır. Azərbaycan dilçiliyində koqnitiv dilçiliyin əsası F.Veysəlli, A.Məmmədov, E.Piriyev, Ə.Abdullayev, M.Əsgərov tərəfindən qoyulub inkişaf etdirilmişdir⁵. Son illər Azərbaycan dilçiliyində koqnitiv dilçiliklə bağlı yazılmış dissertasiya işlərinə, elmi məqalələrə və konfrans materiallarına daha intensiv şəkildə rast gəlinir.⁶ Lakin “dost” və “düşmən” konsepti ilk dəfə bizim tədqiqatımızda araşdırılmaqdadır.

Tədqiqatın obyektı. Tədqiqatın obyektı ingilis və Azərbaycan dillərindəki “dost” və “düşmən” konseptlərinin ifadə olunduğu dil vahidləridir.

Tədqiqatın predmeti. Tədqiqatın predmeti isə ingilis və Azərbaycan dillərində “dost” və “düşmən” konseptlərinin ifadə olunduğu dil vahidlərinin leksik-semantik, üslubi və qrammatik xüsusiyyətləridir.

⁴ Мурадова, А. Концепт «драгоценные камни» и его вербализация в восточнославянских языках: / автореферат кандидатской диссертации по филологии / – Баку, 2017. – 28 с.

⁵ Abdullayev, Ə.Ə. Koqnitiv dilçiliyin əsasları / Ə.Ə.Abdullayev. – Bakı: Şərq-Qərb, – 2005. – 220 s.; Fərabı, Ə. Məsələlərin mahiyyəti / Ə.Fərabı. Ərəb dilindən tərcümə edən: Zakir Məmmədov. Şərq fəlsəfəsi (IX-XII əsrlər). – Bakı: – 1999; Məmmədova, F. Azərbaycan və ingilis dillərində ümumi mənası “insanın əqli bacarıqları” ifadə edən frazeoloji vahidlərin koqnitiv təhlili: / filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyasının avtoreferatı. – Bakı, 2015. – 25 s.

⁶ Məmmədli, N. Konsept koqnitiv linqvistikasının obyektı kimi // – Bakı: Filologiya məsələləri, – 2022. № 14. – s.3-8; Əhmədova, Ü. Müxtəlif sistemli dillərdə “qadın” konseptinin linqvokulturoloji xüsusiyyətləri: / filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyası / – Bakı, 2018. – 140 s.; Mahmudova, A. Azərbaycan və ingilis dillərində “müdrüklük” və “wisdom” konsepti: / filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyasının avtoreferatı / – Bakı, – 2018. – 27 s.; Salamov, Z. Dildə “gözəllik” konseptinin leksik-semantik sahəsinin tədqiqat metodikas // – Bakı, Tədqiqatlar, – 2021. № 1-2.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. İngilis və Azərbaycan dillərində “dost” və “düşmən” konseptli dil vahidlərini araşdırmaq, müxtəlif sistemli dillərdə “dost” və “düşmən” konseptləri və onların leksik-semantik, struktur-qrammatik xüsusiyyətlərini öyrənmək, “dost” və “düşmən” derivatlı leksik vahidlərin ingilis və Azərbaycan dillərində məzmunu, mahiyyəti, işlənmə hüdudları və sahələrini araşdırmaq, “dost” və “düşmən” konseptli ifadələrin linqvopsixoloji xüsusiyyətlərini öyrənmək, “dost” və “düşmən” konseptlərinin ingilis və Azərbaycan dilindəki idiomlarda və sabit söz birləşmələrində əksini, ingilis və Azərbaycan dilindəki atalar sözləri və məsəllərdə ifadəsini, üslubi özünəməxsusluğunu, sosial şəbəkələrdə “dost” və “düşmən” konseptli ifadələr və onlara müasir yanaşma üsulunu, mətn kontekstində təzahürünü araşdırmaq tədqiqatın əsas məqsədi sayılır.

Tədqiqat işində bu vəzifələri həyata keçirmək məqsədəuyğun sayılır:

- Dildə konsept və onun dildə təzahürü anlayışını araşdırmaq;
- “Dost” və “düşmən” konseptlərinin müxtəlif sistemli dillərdə tədqiqi tarixini nəzərdən keçirmək;
- “Dost” və “düşmən” leksik vahidlərinin ingilis və Azərbaycan dillərində məzmun, mahiyyət, işlənmə hüdudları və sahələrini müəyyənləşdirmək;
- “Dost” və “düşmən” konseptlərinin ingilis və Azərbaycan dillərindəki idiomlarda və sabit söz birləşmələrində əksini öyrənmək;
- “Dost” və “düşmən” konseptli ifadələrin ingilis və Azərbaycan dillərindəki atalar sözləri və məsəllərdə əksini araşdırmaq;
- Müxtəlif sistemli dillərdə “dost” və “düşmən” konseptli ifadələri linqvokulturoloji aspektdən təhlil etmək;
- “Dost” və “düşmən” konseptli dil vahidlərində metaforlaşma hadisəsini öyrənmək;
- “Dost” və “düşmən” konseptli ifadələrin struktur-qrammatik xüsusiyyətlərini araşdırmaq;
- Sosial şəbəkələrdə “dost” və “düşmən” konseptli ifadələr və onlara müasir yanaşmanı şərh etmək.

Tədqiqatın metodları. Tədqiqatda ingilis və Azərbaycan dillərindəki “dost” və “düşmən” konseptli dil vahidləri təsviri və müqayisəli metodlarla araşdırılmışdır. Dissertasiyada həmçinin koqnitiv dilçilik metodundan – konseptlərin insan şüurunda necə formalaşdığını, metaforik və metonimik modellər vasitəsilə dildə necə ifadə olunduğunu araşdırma metodundan, konseptual təhlil – “dost” və “düşmən” anlayışlarının semantik nüvəsini, periferiya elementlərini, assosiativ sahəsini müəyyənləşdirmək və linqvokulturoloji yanaşma – hər iki xalqın mədəniyyətində dostluq və düşmənliklə bağlı stereotipləri, arxetipləri, tarixi və folklor yaddaşını müqayisə etmək metodlarından istifadə edilmişdir.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar. Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar aşağıdakılardır:

– İngilis və Azərbaycan dillərində “dost” və “düşmən” konseptlərinin əks olduğu dil vahidlərini əsasən sabit birləşmələr təşkil edir;

– İngilis və Azərbaycan dillərindəki “dost” və “düşmən” konseptləri əsasən sabit ifadələr – atalar sözləri, paremioloji vahidlər, qanadlı sözlər, aforizmlər vasitəsilə verballaşmışdır;

– Müxtəlif sistemli ingilis və Azərbaycan dillərində hər iki konseptin verballaşdığı mətn parçaları da müşayiət olunur;

– İngilis və Azərbaycan dillərindəki “dost” və “düşmən” konseptli dil vahidləri xalqın dünyagörüşü, inancları, adət-ənənələri ilə sıx bağlıdır və linqvokulturoloji amilləri əks etdirir;

– İngilis və Azərbaycan dillərində “dost” və “düşmən” konseptini ifadə edən dil vahidləri iki, üç və dörd komponentli ola bilər;

– Müxtəlif sistemli dillər olan ingilis və Azərbaycan dillərindəki “dost” və “düşmən” konseptləri dildə əsasən metaforlaşaraq verballaşır;

– Azərbaycan dilindəki “dost” və “düşmən” konseptlərinin verballaşdığı dil vahidləri milli xüsusiyyət daşıyır;

– Hər iki müxtəlif sistemli dildə “dost” komponentinin əks olduğu dil vahidləri “düşmən” konsepti ilə müqayisədə sayca daha çoxdur;

– XXI əsrdə hər iki müxtəlifsystemli dildə “dost” konseptinin daha çox sosial şəbəkələrdə və fərqli anlamda təzahür formasına rast gəlinir;

– “Dost” və “düşmən” konseptlərinin mövcudluğu, verballaşmış və yaxud verballaşmaması, onun şüurda təfəkkür vahidi kimi mövcud olmasına təsir göstərmir;

– İngilis və Azərbaycan dillərindəki “dost” və “düşmən” konseptlərinin verballaşmış, verballaşmaması kommunikativ mahiyyət daşıyır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. İngilis və Azərbaycan dillərindəki “dost” və “düşmən” konseptləri elmi cəhətdən yeni mövzudur. “Dost” və “düşmən” konseptləri ilk dəfə olaraq Azərbaycan dilçiliyində iki müxtəlifsystemli dilin materialları əsasında öyrənilir. Təqdim olunan dissertasiya işində ilk dəfə “dost” və “düşmən” konseptlərinin nəzəri əsasları öyrənilmiş, dildə konsept nəzəriyyəsi və onun dildə təzahür formaları hərtərəfli şəkildə araşdırma obyektinə olmuşdur.

Tədqiqat işində “dost” və “düşmən” konseptlərinin ingilis və Azərbaycan dillərində, o cümlədən dünya dilçiliyində tədqiq tarixi araşdırılmışdır. Dissertasiyada müxtəlifsystemli dillər olan ingilis və Azərbaycan dillərində “dost” və “düşmən” konseptlərinin məzmunu, mahiyyəti və işlənmə həddləri, sahələri hərtərəfli şəkildə tədqiq olunmuşdur. Müasir ingilis və Azərbaycan dillərində “dost” və “düşmən” konseptlərinin funksional-semantik və pragmatik xüsusiyyətləri ilk dəfə bu tədqiqat işində araşdırma mövzusu olmuş, ingilis və Azərbaycan dillərində “dost” və “düşmən” konseptlərinin linqvokulturoloji xüsusiyyətləri ilk dəfə bizim dissertasiyada araşdırılmış, eyni zamanda “dost” və “düşmən” konseptlərində metaforlaşma hadisəsi, sosial şəbəkələrdə “dost” və “düşmən” konseptlərinin işlənmə intensivliyi tədqiqatımızda öyrənilmişdir.

Dissertasiyada ilk dəfə “dost” və “düşmən” konseptlərinin paremioloji ifadələrdə əksi tarixi-müqayisəli dilçilik prizmasından araşdırılmışdır. İngilis və Azərbaycan dillərindəki “dost” və “düşmən” konseptləri əsasən frazeologizmlərdə, atalar sözlərində və məsəllərdə, aforizmlərdə əks olunur. İngilis və Azərbaycan dillərində

“dost və düşmən” konseptinin elementləri demək olar ki, eynidir. Dissertasiya işimizdə ilk dəfə olaraq “dost” və “düşmən” konseptlərinin sabit söz birləşmələrində təzahürü hərtərəfli şəkildə araşdırılmışdır.

Sosial şəbəkələrdə “dost” və “düşmən” konseptlərinin işlənməsi, fərqli semantikalarda istifadəsi və işlənmə intensivliyi ilk dəfə dissertasiyamızda araşdırılmışdır.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti ingilis və Azərbaycan dillərindəki “dost” və “düşmən” konseptli dil vahidlərinə dair problemlərin araşdırılması ilə bağlıdır. Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti ondadır ki, hazırkı dissertasiya işi koqnitiv dilçiliyə, etnolinqvistikaya, psixolinqvistikaya və linqvokulturologiyaya müəyyən töhfə ola bilər. Araşdırmadan koqnitiv dilçilik, tarixi-müqayisəli dilçilik və leksikologiya dərslərində və onlara dair praktik əsərlərdə istifadə etmək mümkündür.

Aprobasiyası və tətbiqi. Tədqiqat işinin mövzusu ilə bağlı müxtəlif elmi məclislərdə çıxış edilmişdir. 16 məqalə və tezis AAK-ın tövsiyə etdiyi dərgilərdə işıq üzü görmüşdür.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya işi Bakı Slavyan Universitetinin Ümumi dilçilik kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi və işarə ilə ümumi həcmi. Giriş 8 səhifə, I fəsil 34 səhifə, II fəsil 47 səhifə, III fəsil 43 səhifə, nəticə 2 səhifə, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı 19 səhifədir. Tədqiqat 156 səhifə və 248,597 işarə sayından ibarətdir.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın **Giriş** hissəsində mövzunun aktuallığı, işlənmə dərəcəsi əsaslandırılır, tədqiqatın obyektı və predmeti, məqsəd və vəzifələri, metodları, müdafiyyə çıxarılan müddəalar müəyyənləşdirilir, tədqiqatın elmi yeniliyi, nəzəri və praktiki əhəmiyyəti, tədqiqat işinin

yerinə yetirildiyi təşkilatın adı, dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi və işarə ilə ümumi həcmi haqqında məlumat təqdim edilir.

Dissertasiyanın I fəslı “Dost” və “düşmən” konseptlərinin müqayisəli öyrənilməsinin nəzəri əsasları” adlanır və üç əsas paraqrafdan ibarətdir.

Dissertasiyanın bu fəslinin “Konsept anlayışı və onun dildə təzahürü” adlı I paraqrafında koqnitiv dilçiliyin əsas termini olan konsept termininin nəzəri əsaslarına diqqət yetirilir.

Dildə konseptlərin öyrənilməsi, onların dildə əksinin araşdırılması birbaşa koqnitiv dilçiliklə bağlıdır. Koqnitiv dilçilik dil strukturunun və dil davranışlarının əsasında dayanan koqnitiv mexanizmləri öyrənərək dilin mənimsənilməsi, emalı, formalaşması, biliyin təcrübə, hiss, düşüncə yolu ilə dərk edilməsini – koqnisiyanı aşkara çıxarır. İnsan oğlunun düşmən obrazına münasibəti, bu obrazın təfəkkürdə formalaşdırıb dildə reallaşdırması birbaşa koqnisiya ilə bağlıdır. “...insan söyləm strukturlarının bölünə bildiyi elementar vahidlərin - fonemlərin məhdud miqdarı ilə öz dil fəaliyyətini gerçəkləşdirə bilir. Budur müasir dilçiliyin məhək daşı. Dil şüuru isə nəyin müxtəlif və nəyin eyni olmasını həll edir. Dilçilik dövrə ayaqlaşmaq istəyirsə, burada qaldırılan problemlərə laqeyd qala bilməz”⁷.

Psixologiyanın dilçiliyə təsiri vardır və bu təsir psixolinqvistika adlı bir elmin əsasını qoymuşdur. XX əsrin 60-cı illərindən koqnitiv-psixoloji istiqamətə böyük dönüş yarandı.

Konsept anlayışı konseptosferanı təşkil edir. “Konseptosfera dil daşıyıcılarının dünyagörüşünü təşkil edən konseptlərin məcmusudur”⁸.

Konseptlərin öyrənilməsi birbaşa semantika və semantik sahə ilə bağlıdır. Hər bir konsept dildə müəyyən bir semantik sahənin yaranmasına səbəb olur. Hər hansı bir ifadənin koqnitiv xüsusiyyətini tədqiq etmək, eyni zamanda həmin ifadənin semantikasını, dil

⁷ Veysəlli, F. Azərbaycan dilinin funksional qrammatikası: fonemika / morfemika [4 cilddə] / F. Veysəlli. – Bakı, – 2014. c. 2. – s. 15

⁸ Лузина, Л.Г. Когнитивный стиль / Л.Г. Лузина // Краткий словарь когнитивных терминов. – Москва: –1996. – с. 80

işarəsinin arxasında dayanan məfhumu – siqnifikatı araşdırmaqdır. Siqnifikat müəyyən işarə ilə adlanan ayrı-ayrı əşyaları vahid məntiqi sinifdə birləşdirən vacib əlamətlərin toplusudur. Fərqlərə baxmayaraq, vacib əlamətlərin eyniliyi bir çox əşya və hadisəni eyni işarə ilə adlandırmağa imkan verir.

Azərbaycan dilçiliyində də son illər koqnitiv dilçilik sahəsində müəyyən tədqiqatlar aparılmışdır. Azərbaycan dilçiliyində koqnitiv dilçiliyin əsası F.Veysəlli, A.Məmmədov, E.Piriyev, Ə.Abdullayev, M.Əsgərov tərəfindən qoyulub inkişaf etdirilmişdir⁹. Son illər Azərbaycan dilçiliyində koqnitiv dilçiliklə bağlı yazılmış dissertasiya işlərinə, elmi məqalələrə və konfrans materiallarına daha intensiv şəkildə rast gəlinir.

İngilislərin və azərbaycanlıların koqnitiv fəaliyyəti nəticəsində onların təfəkküründə dünya, ətraf mühit, təbiət və insanlar haqqında bilik və mənalı sistemi formalaşır. İnsanın idrak fəaliyyəti dildə əks olunur. Cəmiyyətin hər bir üzvü ətraf mühit və şəxs haqqında fikirlərində rəmzlərdən istifadə edir. Koqnitiv dilçilik insan və cəmiyyəti öyrənən başqa sıx sahələrlə bağlıdır. Bu proses özü koqnitiv dilçiliyin yaranmasına şərait yaradaraq dili insanın digər intellektual fəaliyyət növləri ilə əlaqələndirir. Bilik təcrübə nəticəsində formalaşaraq şüurda müəyyən deformasiyalara uğrayır. Düşünmə birbaşa dildən istifadə ilə bağlıdır. Məhz bu səbəbdən də dil kommunikasiya sistemləri arasında ən güclüsüdür. Dil informasiyanı fərddən qəbul edir və eyni zamanda bu informasiyanı emal edir. Koqnitiv dilçiliyin əsas fəaliyyəti dünyanın dərkə və biliklərin toplanması ilə bağlıdır.

Sözün, ifadənin semantikasını araşdırmadan konsept haqqında fikir söyləmək mümkün deyil. S.A. Askoldov da konsept anlayışının

⁹ Abdullayev, Ə.Ə. Koqnitiv dilçiliyin əsasları / Ə.Ə. Abdullayev. – Bakı: Şərq-Qərb, – 2005. – 220 s.; Məmmədova, F. Azərbaycan və ingilis dillərində ümumi mənası “insanın əqli bacarıqları” ifadə edən frazeoloji vahidlərin koqnitiv təhlili: / filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyasının avtoreferatı. – Bakı, 2015. – 25 s.; Əsgərov, M. Linqvopsixologiya və ya dilin psixologiyası / M. Əsgərov. – Bakı: Elm və Təhsil, – 2011. – 308 s.; Əsgərov, M. Linqvo-psixoloji vəhdət nəzəriyyəsi / M. Əsgərov. – Bakı: Elm və Təhsil, – 2015. – 191 s.

ənənəvi tərzdə işlədilməsini elmi məntiqlə bağlayır. Çox vaxt konsept termini “anlayış” termini ilə eyniləşdirilir. Müasir məntiqdə bu mənada “anlayış” termini də işlədilir. *“Anlayış dedikdə eyni sinfə məxsus olan və onları eyni sözlə adlandırmağa imkan verən mühüm əlamətlərin vəhdəti nəzərdə tutulur”*¹⁰.

Konsept müxtəlif dillərin materialları əsasında müqayisəli öyrəniləndə onun mahiyyəti daha dolğun əks olunur. Yalnız leksik vahidlər və qrammatik qaydalar yox, eyni zamanda müxtəlif konseptləri əks etdirən obrazlı ifadələr də ingilis və Azərbaycan dillərini bir-birindən fərqləndirir.

Konseptlər dil daşıyıcılarının mədəniyyətilə sıx bağlı olub, XX əsrin yarısında dil və mədəniyyətin qarşılıqlı əlaqəsi probleminin antroposentrik paradigma çərçivəsində həllinə yeni yanaşmaları labüd edir. “Dost” və “düşmən” konseptlərinin dildə reallaşması həm də mədəniyyət amilləri ilə bağlıdır.

Z. Əliyeva bildirir ki, *“Koqnitiv prosesin birinci dövründə fərdi və ya ictimai şüur ətraf mühitdən gələn informasiyanı qəbul edir. İkinci dövriyyədə bu informasiya ilə əlaqədar xüsusi bilik yaranır. Üçüncü dövriyyədə isə artıq bu siqnalların əsasında təsəvvür yaranır”*¹¹. Bütün dil vahidlərini koqnitiv təhlilə cəlb etmək mümkündür. Müxtəlif sistemli dillərdəki “dost” və “düşmən” konseptləri əsasən sabit ifadələrdə – atalar sözləri, zərb məsəllər və tapmacalarda ifadə olunur.

Dissertasiyanın I fəslinin II paragrafı **“Müxtəlif sistemli dillərdə “dost” və “düşmən” konseptlərinə ümumi bir baxış ”** adlanır. Cəmiyyətin tarixi inkişafı, insanların dəyişən həyat şərtləri, cəmiyyətin siyasi, iqtisadi-mədəni həyatı müəyyən konseptlərin formalaşmasında rol oynayır. Son illər internet texnologiyalarının inkişafı və sosial şəbəkələrin populyarlaşması “dost” və “düşmən”

¹⁰Альперович, В.Д. Враг и Друг личности в метафорах // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2015. – № 12 (декабрь). – с. 26-30: [электронный ресурс] <http://e-koncept.ru/2015/15412.htm>

¹¹ Əliyeva, Z. Dilçilikdə konsept nəzəriyyəsi / “Ağamusa Axundov və Azərbaycan filologiyası” beynəlxalq elmi konfransın materialları, – Bakı: – 2017. – s. 152.

konseptlərinə də fərqli yanaşmanın olduğunu meydana çıxarmışdır. Telekommunikasiya sahələrinin, xüsusən də virtual sahələrin inkişafı, konsepsiyanın inkişafını da genişləndirməsinə, bu anlayışın quruluşunun və məzmununun, onun semantikasının dəyişməsinə və yenilənməsinə səbəb olur.

Bəzi ifadələr var ki, koqnitiv dilçilik bu dil vahidlərinə yeni məzmun verir və beləliklə də özünün xüsusi məfhumlar sistemini əmələ gətirir. Koqnitiv dilçiliyin anlayışları – konseptlər bir sistem yaradır. Sistem anlayışı antonimlik təşkil edən məfhumların bir-birilə sıx əlaqədə olmasını zəruri edir. Konseptlərin ifadə olunduğu dil vahidləri kommunikasiya prosesində reallaşır. *“Kommunikasiya prosesinin uğurla getməsi üçün kommunikanların müəyyən qaydalara riayət etmələri, daha doğrusu, həmin qaydalara riayət etmək vərdişlərinə yiyələnmələri tələb olunur”*¹². İstənilən insanın nitqi kommunikasiya prosesində qrammatikanın bütün səviyyələrinə təsir edən dəyişikliklərə məruz qalır. Dildəki dəyişikliklər ənənəvi norma və sabit formalarla qarşı-qarşıya gələrək reallaşır. Bu fakt normaların bir-birinə zidd olduğunu və dildə mövcud olan dil sistemini əks etdirir. Yəni dil qanunlarındakı təzadlılıq əslində qəbul edilmiş normalar sistemidir.

“Dost” və “düşmən” konseptlərinin ifadə olunduğu dil vahidlərinə bədii ədəbiyyatda və kütləvi informasiya vasitələrində yer alan mətnlərdə daha sıx-sıx rast gəlmək mümkündür. I fəslin **“Dost” və “düşmən” leksik vahidlərinin ingilis və Azərbaycan dillərində məzmunu, mahiyyəti, işlənmə həddləri və sahələri**” adlı III paraqrafında müxtəlif sistemli dillərdə “dost” və “düşmən” leksik vahidlərinin ingilis və Azərbaycan dillərində məzmunu, mahiyyəti, işlənmə həddləri və sahələri araşdırılmış, hər iki dildə dost və düşmən leksik vahidlərinin semantik sahələri tədqiq olunmuşdur. Bütün xalqlar və millətlər ətraf, dünya və mədəniyyət, düz və doğru, xeyir və şər, dost və düşmən, sevgi və nifrət haqqındakı bilikləri konseptlər şəklində beyində emal edərək

¹² Cəfərov, N. Praqmalinqvistika. Multidissiplinar dilçilik / N.Cəfərov. – Bakı: Elm və Təhsil, – 2021. – 180 s.

qavrayır. İnsanın qavradığı bütün bu anlayışlar isə dildə öz əksini tapır. “Dost” konseptinə bütün dünya xalqlarında, demək olar ki, münasibət eynidir. Hər bir xalqın tarix boyu milli və şəxsi dostları olmuşdur. Bununla belə ingilis və Azərbaycan xalqlarının dost anlayışına, konseptinə müəyyən fərqli baxışları mövcuddur ki, bu da onların dillərindəki söz və ifadələrdə öz əksini tapır.

Fikrimizcə, Azərbaycan xalqının “dost” və “düşmən” anlayışına münasibəti ingilislərdən fərqlənir. Azərbaycanlılar üçün dost müqəddəs kəlmədir. Azərbaycanlılar dostları bir neçə növə bölür: pis günün dostu; yaxşı günün dostu; ömür-gün dostu; yaxın dost – tez-tez görüşdüyn, etibar etdiyin, inandığın adam. İzahlı lüğətdə “dost” leksik vahidi haqqında oxuyuruq: “*Birisi ilə dostluq münasibəti olan adam, yaxın yoldaş, arxadaş*”¹³. Lüğətdə farsmənşəli leksik vahid kimi verilən “dost” sözündən yaranmış 17 leksik vahid yer almışdır. “Dost” derivatını və konseptini özündə əks etdirən leksik vahidlərin dilimizdə çoxluğu dost anlayışının xalqımız üçün nə qədər önəmli və vacib olduğunun əksidir.

Azərbaycan dilində XX əsrin əvvəllərində “*arkadaş/arkadaş*” leksik vahidi işlənmişdir. Bu leksik vahidin qədim türk dilində işlənən “*kadaş*”dan gəldiyi, ona bənzədilərək yarandığı da ehtimal olunur. “*Kadaş*” leksik vahidindəki “*ka*” hissəciyinin mənası “eyni ailəyə mənsub, əqrəba; qardaş” deməkdir. Lakin sonradan məna genişlənməsinə məruz qalmış, “*qonşu; arkadaş, yoldaş*” anlamında da işlənmişdir. Qədim türk dilinin etimoloji lüğətinin müəllifi G.Klausona görə “*kadaş*” leksik vahidində “*ka*”nın morfoloji olaraq genişlənməmiş şəklidir. Məsələn, “*sirdaş*” kimi¹⁴.

Müasir ingilis dilində *dost* konsepti əsasən “*friend, comrade, companion*” nüvəli ifadə və birləşmələrdə işlənir. Azərbaycan dilindəki “*dost*” konseptli ifadələr ingilis dilində əsasən “*friend*”

¹³ Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti: [4 cildə] / Red. hey. sədri. Ə.Orucov. – Bakı: Şərq-Qərb, – 2006. c.1. – s. 675.

¹⁴ Clauson, G. An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish Oxford / G.Clauson. – Oxford: Clarendon Press, – 1972. [electronic resource] <https://ru.scribd.com/document/237865284/An-Etymological-Dictionary-of-Pre-13th-Century-Turkish> S.607

leksik vahidi ilə ifadə olunur. I. friend (kişi cinsi üçün deyilir). Pal. Buddy, bosom friend – (oğlanlar haqqında). Əsl dost yaman gündə tanınar – A friend in need is a friend indeed. II. friendly, *amicable* (dostcasına); dost-aşna – *friends and pals, one`s friends and relatives*; dostbaz – *loving to make friends easily; loving to support one`s friends passionately*; dostbazlıq – *favoritizm, passionate attitude to one`s friends*. – etmək to support one`s friends passionately; dostcasına – *like a friend; in a friendly manner/way, as a friend amica, as a friend amicably*; dost-düşmən – *friends and enemies; social surroundings; one`s associates*; dostlaşdırmaq – *to bring together, to unite in friendship*; dostluq – *friendship, amity*; bir kəslə dostluq etmək – *to make friends with smb*. Azərbaycan dilində “dost-aşna, aşna” leksik vahidi də vardır ki, ingilis dilində qarşılığı “friend”, bəzən “amer” leksemi ilə ifadə olunur. Məsələn, *aşna-friend*; amer¹⁵. Azərbaycan dilindəki “yoldaş” leksik vahidi isə daha çox “comrade” leksemi ilə ifadə olunur. Məsələn, *comrade, companion, friend; as/like a comrade* (yoldaşcasına); – *to become comrades/friends* (yoldaşlaşmaq); *with a friend/comrade* (yoldaşlı); *comradeship* (yoldaşlıq); *to be comrades* (yoldaşlıq etmək); *comradeless, friendless* (yoldaşsız). Müasir ingilis dilində “yoldaş” leksik vahidi həm də “şərik” semantikasını ifadə edir. *Comrade* (yoldaş, şərik, kompanyon), *comrade-in-arms* (silah yoldaşı, silahdaş), *comradeship* (yoldaşlıq, yoldaşlıq münasibəti).

Müxtəlif konseptlər kimi, insanın “düşmən” obrazına münasibəti, bu obrazın təfəkkürdə formalaşdırılıb dildə reallaşdırılması da birbaşa koqnisiya ilə bağlıdır. Təfəkkür, dil, təcrübə, hiss, emosiya vasitəsilə inkişaf etdirilən mental proses düşmən obrazını formalaşdırıb psixoloji, neyropsixoloji təcrübəni və sosial aspektləri özündə əks etdirir. Müasir ingilis və Azərbaycan dillərindəki “düşmən” konsepti hər iki dildəki leksik vahidlərdə, frazeologizmlərdə, atalar sözləri və aforizmlərdə, müxtəlif sabit birləşmələrdə ifadə olunur. İngilis və Azərbaycan xalqlarının “düşmən” anlayışı ilə bağlı təcrübələri də məhz dildə reallaşır. Bu

¹⁵ Azərbaycanca-İngiliscə lüğət / Red. E.İ.Hacıyev. – Bakı: Şərq-Qərb, – 2005. – s. 67.

xalqların düşmən konsepti ilə bağlı sabit ifadələri, atalar sözləri lüğət tərkibində müəyyən lay təşkil edir.

Farsmənşəli “*düşmən*” leksik vahidinin qarşılığı ərəbmənşəli “*ədavət*” leksemidir. “*Ədavət*” lüğətdəki “zülm etmək, doğruluq həddini aşmaq” mənasını verən *adv* kökündən götürülüb və sədaqət leksik vahidinin əksinə olaraq istifadə olunub. “*Quranda ədavət və eyni kökdən olan müxtəlif feil və isimlər işlənmişdir*”¹⁶.

İngilis dilində “*düşmən*” leksik vahidi bəzən sabit ifadələrin tərkibində istifadə olunarkən öz semantikasından kənara sıçrayır, əsl mənasını itirir. Məsələn, “How goes the enemy?” – saat necədir (zarafət); “To kill the enemy” – vaxtı öldürmək (zarafət). Beləliklə, “dost” və “düşmən” leksik vahidlərinin müqayisəli təhlili göstərir ki, dillərin semantik sistemi yalnız ümumbəşəri dəyərləri deyil, həm də milli mədəniyyətin və düşüncə tərzinin spesifik xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir.

Dissertasiyanın II fəslı “**Müasir ingilis və Azərbaycan dillərində “dost” və “düşmən” konseptlərinin funksional-semantik və pragmatik xüsusiyyətləri**” adlanır. Bu fəsil dörd paragrafdan ibarətdir.

“**Dost**” və “**düşmən**” konseptlərinin ingilis və Azərbaycan dilindəki idiomlarda və sabit söz birləşmələrində əksi” adlı I paragrafda “dost” və “düşmən” konseptlərinin ingilis və Azərbaycan dillərindəki idiomlarda və sabit söz birləşmələrində əksindən, onların üslubi xüsusiyyətlərindən bəhs edilir.

Hər bir konsept xalqın milli-mədəni təcrübəsinə əsaslanır. Konseptlərdə əks olunan məfhumlar universal mahiyyət daşıyır. Bütün konseptlər kimi “dost” və “düşmən” konseptləri də milli-mədəni xüsusiyyətlərə əsaslanmaqla bərabər beynəlmiləl mahiyyət də daşıyır. İngilis və Azərbaycan xalqlarının dilində işlənən “dost” və “düşmən” komponentli sabit ifadələr məhz bu konseptlərin dil daşıyıcılarının şüurunda yaratdıqları obrazlarla bağlıdır.

İnsan oğlu dünyanı, ətraf aləmi, yaşadığı tayfanın, qəbilənin, cəmiyyətin üzvlərini, yaxın və uzaq qonşularını dost və düşmən deyə iki yerə ayırmış və bu anlayışlara olan münasibətini frazeoloji

¹⁶ Düşmanlık: [elektron resurs] <https://islamansiklopedisi.org.tr/dusmanlik>.

birdəşmələrdə verballaşdırmışdır. N.Ç. Vəliyeva yazır: “*Xalq şüuru, xalq həyatı ilə yoğrulmuş, dövrlərin süzğəcindən süzülüb gələn, büllurlaşmış fikirlər toplusu olan frazeologizmlər, atalar sözü və zərb məsəllərin semantik inkişafı nəzərə alınmasa, onları bəzən başa düşmək, şərh etmək çətinlik törədir*”¹⁷. İngilis və Azərbaycan dillərindəki frazeologizmlər hər iki xalqın tarixindəki mühüm hadisələri özündə mühafizə edib saxlayır. Əslində, frazeologiya konseptlər sisteminin ifadəçisi olan bir elm sahəsidir.

Müasir Azərbaycan və ingilis dillərində tərkibində “*friend, company, enemy, foe; dost, dostluq, yoldaş, yağı*” komponentli sabit birdəşmələrə rast gəlinir. Məsələn, *a friend at/in court* – mötəbər; *to be friendly to smth.* – bir şeyi bəyənmək, təqdir etmək, müdafiə etmək; *bosom (sworn) friend* – ürək dostu, səmimi dost; *fair-weather friend* – vəfasız dost, naxələf dost; *gentleman friend* – dost, kavalər; *a friend of God* – mömin adam; *to friend smb. in distress* – bir kəsə çətin gündə kömək etmək; *to receive smb. in a friendly manner* – bir kəsi mehribanlıqla qəbul etmək; *to kiss and be friends* – barışmaq; *keep company with someone* – yoldaş olmaq; *make friends* – dost olmaq; *part company (with someone)* – dostluğa son vermək; *strike up a friendship* – dostluq qurmaq; *dostluq binasını qoymaq* (yavaş-yavaş dostlaşmaq, dost olmaq); *dost başa baxar, düşmən ayağa* və s.

Bəzən ingilis dilindəki “dost” və “düşmən” konseptli frazeologizmlərin tərkibində *dost, düşmən, yoldaş, friend, enemy, foe* leksik vahidlərinə rast gəlməsək də, ümumilikdə frazeologizmin özü “dost” və “düşmən” konseptlərini ifadə edir. Məsələn, ingilis dilində “dost” konseptini ifadə edən, lakin tərkibində “dost” leksik vahidi işlənməyən sabit ifadələr: “*pal around (with someone); run around with someone/go around with someone olmaq; hit it off (with someone); hail-fellow-well-met; drop someone; turn against someone or something; no love lost (between someone and someone else)*”¹⁸; *on speaking terms*

¹⁷ Vəliyeva, N.Ç. Azərbaycanca-ingiliscə-rusca frazeoloji lüğət: [2 cildə] / N.Ç.Vəliyeva. – Bakı: Azərənəşr, – 2010. c.2. – s. 98.

¹⁸ Cambridge Dictionary Англо-русский словарь: [electronic resource] / <https://dictionary.cambridge.org/ru/%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%>

(with someone); pick someone or something və s. Aralarından su keçməmək, görməyə gözü olmamaq, özgə dəyirmanına su tökmək, kölgəsini qılınclamaq, iti görüm, qurdu görüm, onu görməyim (bir kəsdən zəhləsi getmək mənasında). Bu frazeologizmlərdə “dost” və “düşmən” leksik vahidi işlənməsə də, əslində bu ifadələrin hamısı dostluq və düşmənçilik konseptini ifadə edir və etimologiyalarında dostluq, yoldaşlıq və yaxud düşmənçilik konseptləri dayanır.

II fəslin “Dost” və “düşmən” konseptli ifadələrin ingilis və Azərbaycan dillərindəki atalar sözləri və məsəllərdə əksi” adlı II paragrafında hər iki müxtəlif sistemli dildə bəhs olunan konseptlərin iştirak etdiyi paremioloji vahidlərin semantik sahələri tədqiq olunmuşdur.

İngilis və Azərbaycan dillərində “dost” və “düşmən” konseptlərini ifadə edən atalar sözləri dildə xüsusi bir lay təşkil edir. Bu ifadələr dilin ən qədim qatlarına aiddir, artıq unudulmuş, xalqın yaddaşından silinmiş inanc, inam və adət-ənənələrlə bağlı olur.

İngilis və Azərbaycan dillərindəki atalar sözləri xalqın adi həyatı ilə, adət-ənənəsi, inamları və etiqadları ilə əlaqəlidir. Bu tip sabit ifadələr Azərbaycan və ingilis xalqlarının tarixi ilə bağlıdır və bunların əksəriyyətini məcazi mənada işlənmiş konstruksiyalar təşkil edir. Hər iki dildəki atalar sözlərinin sırasında isə Bibliyadan və Qurandan gəlmə atalar sözləri birinci yerdə durur. “*Atalar sözü sadə kəlam deyil. O, xalqın fikrini təmsil edir. Onda xalqın məfkurəsi öz əksini tapmışdır. Hər hansı bir təsadüfi kəlam atalar sözü ola bilməz, yalnız çox insanların həyat tərzi ilə uyğunlaşan, xalqın fikrini ifadə edən atalar sözləri və məsəllər əsrlər boyu yaşaya bilər*”¹⁹.

İngilis və Azərbaycan dillərindəki atalar sözləri arasında semantik bənzərlik həddindən artıqdır. “*...dünyanın müxtəlif xalqlarında insanların həyatının obyektiv qanunauyğun şəraiti ilə əlaqədar olan bir sıra ümumi anlayışlar mövcuddur. Məlum olduğu üzrə xalq ən yaxşı mənəvi keyfiyyətləri – vəfalı, vicdanlı olmağı,*

[D0% B0% D1% 80% D1% 8C/% D0% B0% D0% BD% D0% B3% D0% BB% D0%BE%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9/](#)

¹⁹ Cəfərov, S. Müasir Azərbaycan dilinin leksikologiyası / S.Cəfərov. – Bakı: Maarif, – 1988. – s. 23.

*əməksevərliyi, dostluq və yoldaşlığı, cəsarəti və təvazökarlığı təqdir etdiyi halda insanın qəbahətlərinə, yalançılığa, boşboğazlığa, oğurluğa, axmaqlıq və qorxaqlığa öz nifrətini bildirir*²⁰.

Azərbaycan dilindəki pəremiyalarda da hər iki komponent üz-üzə qoyulur: *Düşməninlə yaşamaqdansa, dostun yanında ölmək daha yaxşıdır* – sadıq dostun yanında həyatını itirmək düşmən yaxınlığında yaşamaqdan üstündür. Dost onun uğrunda şəərəflə ölməyə layiq olan insandır.

İngilis dilindəki bəzi atalar sözlərində “dostdan faydalanma və mənfəət güdmək” kimi mövzular da yer alır: *Short debts make long friends (Qısa müddətdə qaytarılan borc - daha uzun müddətli dostluq təmin edir)*. İngilis və Azərbaycan dillərindəki pəremioloji vahidləri araşdırıb təhlil etdikdən sonra bu nəticəyə gəlirik ki, “dost” və “düşmən” konseptləri atalar sözləri və məsəllərdə həm eyni, həm oxşar, həm də tam fərqli şəkildə əks olunur. Təbii ki, müxtəlif sistemli dillərdə “dost” və “düşmən” konseptləri nə qədər ümumbəşəri əhəmiyyət daşıyırsa, bir o qədər də fərdi xüsusiyyətləri özündə cəmləşdirir.

“Müxtəlif sistemli dillərdə “dost” və “düşmən” konseptli ifadələrin linqvokulturoloji təhlili” adlanan II fəslin III paraqrafında “dost” və “düşmən” komponentli dil vahidləri hər iki dil materialları əsasında linqvokulturoloji aspektdən təhlil olunur. Hər bir xalqın mədəniyyəti özündən əvvəlki dəyərlərə söykənir. Bu sabit dəyərlər isə adət-ənənələrdir. *“Mədəniyyət başər cəmiyyəti tərəfindən yaradılan ikinci bir dünyadır. Mədəniyyət bütün dövrlər üçün qüvvədə olan ümumtarixi kateqoriyadır”*²¹.

“Friendship” konsepsiyası təhlilinin nəticəsində təyin etdik ki, *friendship* – *dost* etimoloji cəhətdən yaxın, sevimli bir insan, qohum mənasına gəlir.

Hər bir xalqın mədəniyyətinin qorunub saxlanması dilin olduqca böyük əhəmiyyəti vardır. Azərbaycan və ingilis xalqlarının

²⁰ Əlizadə, Z. Azərbaycan atalar sözlərinin həyatı / Z.Əlizadə. – Bakı: Yazıçı, – 1985. – s. 62.

²¹ Hüseynov, İ. Kulturologiya tarixi / İ.Hüseynov, T.Əfəndiyev. – Bakı: Mars, NPF, – 2012. – s. 109.

mədəniyyət faktları dildə verballaşır. Dil mədəniyyətin açarı sayılaraq bütün konseptləri özündə hidz edir. Mədəniyyət, konsept, o cümlədən, dost və düşmən anlayışları dildə təsbit olunaraq gələcək nəsillərə ötürülür. Bu mənada konseptlər mədəniyyətin, mədəniyyət isə dilin özülü sayılır. Deməli, konseptləri öyrənmək, eyni zamanda mədəniyyət və dili öyrənməkdir.

II fəslin sonuncu paragrafi **“Dost və düşmən konseptli dil vahidlərində metaforlaşma”** adlanır. Konseptlərlə reallaşan dil vahidlərində metaforlaşma önəmli yer tutur. “Dost” və “düşmən” konseptlərinin əks olunduğu dil vahidlərində metaforalardan öz şəxsiyyətini qorumaq vasitəsi kimi hadisələri, özünü və digər insanları şərh etmə üsulu kimi istifadə edilir. Onların tədqiqatı sosial münasibətlər və sosial obyektlər haqqında təsəvvürlərin əsaslarını, müxtəlif sosial proseslərə, ayrı-seçkilik münasibətlərinə təsirlərini müəyyən etməyə imkan verir. Metaforalara, eyni zamanda interaktiv nəzəriyyə – fenomenlər arasındakı simvolik qarşılıqlı əlaqə aspektindən də baxılır. Metaforalar diskursda emosional qiymətləndirməni və güclü münasibətləri bildirir. İngilis psixologiyasında metaforalara inteqrasiya olunmuş bir yanaşma mövcuddur ki, burada da əsasən koqnitiv nəzəri-metodoloji yönüm üstünlük təşkil edir. *“Metaforalar semantik sferanın obyektivləşdirmə forması kimi dəyər istiqamətlərini ifadə edir və subyektin həyat yolunu təmsil edir”*²². Onlar fərdi təcrübəni dəyişdirən və psixoterapevtik vasitə rolunu oynayır, siyasi diskursun, reklam diskursunun dil və sosioloji tədqiqatlarının mövzusu olur.

“Düşmən” konseptinin metaforlaşmasında *düşmən* obrazı aşağıdakı kateqoriyalar üzrə qruplaşdırılır: intellektual, dəyər və konativ baxımdan qarşıduran subyekt; ortağ fəaliyyətlə bağlı müəyyən bir mövqə tutan subyekt; başqa insanlarla münasibət quran subyekt. Bu kontekstdə düşmən – dəyər və hədəflərə münasibətdə səhv anlaşılan və dominant mövqedə olan tərəfdaş funksiyasını yerinə yetirən subyektdir.

²² Бочавер, А.А. Метафора как способ внутренней репрезентации жизненного пути человека: / диссертация кандидата психологических наук / – Москва, 2010. – с. 73.

“İngilis və Azərbaycan dillərində “dost” və “düşmən” komponentli ifadələrin milli-mədəni və üslubi xüsusiyyətləri” adlı III fəsildə sosial şəbəkələrdə “dost” və “düşmən” konseptli ifadələr və onlara müasir yanaşma araşdırılmış, sözügedən konseptli ifadələr mətn kontekstində təhlil olunmuş, həmçinin onların struktur-qrammatik xüsusiyyətləri öyrənilmişdir. III fəsil dörd paraqrafdan ibarətdir. **“Sosial şəbəkələrdə “dost və düşmən” konseptli ifadələr və onlara müasir yanaşma”** adlı 1-ci paraqrafda sosial şəbəkələrdə insanların ünsiyyət prosesinin çox intensivləşməsi və bunun nəticəsində “dost” və “düşmən” konseptlərinə yaranan fərqli yanaşmaların mövcudluğu araşdırılır. “Dost” və “düşmən” konseptləri sosial şəbəkələrdəki mətnlərdə yeni semantik çalarlar qazanmaqdadır. *“Nitq norması müxtəlif ünsiyyət vəziyyətlərində qrammatik birliyin vərdiş və ənənələrini əks etdirən dil situasiya qaydalarıdır”*²³.

İngilis dilində *“dost-düşmən”* konseptual cütünü çərçivəsində işlənən *“mate, man, buddy, bloke, pal, bestie, frenemy (frienemy), gooks, enemy, rival, foe, adversary”*²⁴ kimi leksik vahidlər spesifik semantik çalarlar qazanaraq müvafiq konseptləri ifadə edir.

Bildiyimiz kimi, son illər sosial şəbəkələrə maraq həddindən artıq çoxalmışdır. İnsanlar günlərinin müəyyən qismini məhz sosial şəbəkələrdə keçirir, fikir və düşüncələrini, insanlara, cəmiyyətə olan münasibətlərini mətn, cümlə tipində sosial şəbəkələrdə təqdim edirlər. Hazırda *“Facebookda dostumdur, instaqramda izləyirəm və yaxud dostluğumdadır”* kimi cümlələrə indi hər iki dildə intensiv şəkildə rast gəlinir. Əslində sosial şəbəkələrdə yazılan mətnlər mahiyyət etibarilə məişət üslubundadır. Hər bir üslubun tərkibində də mikro üslublar mövcuddur. Fikrimizcə, məişət üslubunun tərkibində yeni bir mikro üslubun yaradılmasına ehtiyac vardır. Əslində bu üslub yaranıb və bu üslubun adı **“Sosial şəbəkə”** üslubudur.

İngilis dilində *“dost-düşmən”* cütünü konsepsiyasında istifadə

²³ Чиков, М.Б. Еще раз о системе, норме и узусе // – Нижний Новгород, Вестник Нижегородского государственного лингвистического университета им. Н.А. Добролюбова, – 2007. № 1. – с. 87.

²⁴ Macmillan Dictionary: [electronic resource] / <http://www.macmillandictionary.com>.

edilən *mate, man, buddy, bloke, pal, bestie, frenemy (frienemy), gooks, enemy, rival, foe, adversary* kimi sözlər spesifik semantik mənə qazanaraq “dost-düşmən” konseptlərini ifadə edir.

“*Mate*” və “*man*” leksik vahidləri əsasən kişilər arasında müraciət forması kimi istifadə olunursa, “*bestie*” ləksemi daha çox qadın ünsiyyət kontekstində işlənir və “*ən yaxşı rəfiqə*” mənasını daşıyır.

Beləliklə, müasir ingilis dilində “dost” konsepti şifahi nitqdə, xüsusilə sosial şəbəkələrdə istifadə edilərkən aşağıdakı semantik mənaları ifadə etmişdir: gender anlamında – *mate, buddy, bestie*, birgə iş, həmkar mənasında – *buddy, friend*, müraciət funksiyasında – *man* kimi dil vahidlərində reallaşmışdır.

Dost-düşmən antonim cütlüyünün ikinci tərəfi olan “düşmən” leksik vahidi düşmənçilik və rəqabət münasibətlərini əks etdirərək, “*enemy, foe, frenemy/frienemy, adversary, gook və s.*”²⁵ leksik vahidləri vasitəsilə reallaşır.

Foe ifadəsi rəsmi və bədii üslubda “düşmən” və ya “rəqib” mənasında işlədilir.

Təbii ki, azərbaycanlılar da sosial şəbəkələrdən intensiv şəkildə istifadə edirlər. Azərbaycan dilində də “dost” konsepti sosial şəbəkələrdə fərqli anlam kəsb etməyə başlamışdır. Əgər dilimizdəki “dost” anlayışı daha müqəddəs, daha yaxın, doğma, hətta qohumdan, qardaşdan da irəli bir anlam verirsə, sosial şəbəkələrdəki “dost” konseptinə heç vaxt real həyatda görmədiyimiz insanlar da aid ola bilərlər. Facebook sosial şəbəkəsində dost statusu daşıyan şəxslərlə real həyatda heç bir münasibətimiz olmaya da bilər. İstifadəçilər, bir qayda olaraq, paylaşımaları bəyənən və rəy bildirən şəxsləri öz “dost siyahısına” daxil edirlər. Lakin azərbaycanlıların təfəkküründə “dost” anlayışı daha dərin mənəvi köklərə malikdir. Beləliklə, azərbaycanlı sosial şəbəkə istifadəçiləri “dost” leksik vahidini tam fərqli konseptdə işlətməkdədirlər.

²⁵ Longman dictionary of contemporary English: The compl. guide to written a. spoken English. - 3. ed. – Harlow (Essex): Longman, – 1995. XXII, –1668. – p.110.

“Dost” və “düşmən” konseptli ifadələr mətn kontekstində adlanan III fəslin II paragrafında müxtəlif sistemli dillərdəki “dost” və “düşmən” konseptləri leksik vahidlərlə ifadə olunsalar da onların nitqdə var olması üçün mətn kontekstinin olması vacibdir. Bəzən “dost” və “düşmən” sözləri işlənməsə belə, mətn oxunarkən məhz söhbətin dostluq və düşmənçilik münasibətlərindən getdiyinin şahidi olur. Təbii ki, bu konseptlər ən çox bədii üslubda reallaşır. Mətn içərisində “dost” və “düşmən” konseptləri ən çox bədii əsərlərdə işlənir.

“Dost” və “düşmən” konseptli ifadələrin struktur-qrammatik xüsusiyyətləri adlı III paragrafda “dost” və “düşmən” konseptli ifadələrin struktur xüsusiyyətlərindən bəhs olunur.

İngilis və Azərbaycan dillərində “dost” və “düşmən” konseptlərini əks etdirən ismi sabit birləşmələr aşağıdakı modellər üzrə formalaşmışdır:

a) sifət+isim (adjective+noun) modeli üzrə formalaşan sabit birləşmələr. Məsələn: *the great/last enemy*;

b) isim+isim (noun+noun) modelində yaranan sabit birləşmələr;

c) tərəflər arasında heç bir qrammatik vasitənin iştirak etmədiyi model. Məsələn: *enemy dead* – düşmənin həlak olmuş zabitləri; *How goes the enemy?* – saat neçədir (zarafatla); *To kill the enemy* – vaxtı öldürmək (zarafatla);

d) komponentlər arasında bağlayıcı yaxud sözünü iştirak edən model. Nümunə: *A friend is, as it were, a second self* – (*Cicero aka Marcus Tullius Cicero*) – Dost sənin ikinci özündür;

e) isim+zərf (noun+adverb) modeli üzrə yaxşı və pis konseptli idiomatik ifadələr. Zərf+isim modeli üzrə formalaşmış ifadələrə də təsadüf edilir. Bunlar elmi ədəbiyyatda “adverbial sabit ifadələr” də adlanır. Belə sabit birləşmələr zərf funksiyasında çıxış etməklə hərəkətin əlamətini bildirir.

İngilis dilində “dost” və “düşmən” konseptli feili sabit birləşmələrin yaranmasında *to be* və *to have* feilləri mühüm rol oynayır. Məsələn: *To be sworn enemies* (qatı düşmən olmaq); *To be one’s own enemy* (özünün düşməni olmaq); *To be friends with* (bir kəslə *dostluq etmək*).

Beləliklə, “dost” və “düşmən” konseptli ifadələrin struktur-grammatik təhlili dilin semantik, sintaktik və funksional xüsusiyyətlərini dərindən öyrənmək və milli-mədəni nüansları müəyyənləşdirmək baxımından həm nəzəri, həm də praktik əhəmiyyət kəsb edir.

Dissertasiyada əldə olunan nəticələr aşağıdakı bəndlərdə ümumiləşdirilir:

Tədqiqat nəticəsində ingilis və Azərbaycan milli dil düşüncəsinin əsas konseptlərindən olan “dost” və “düşmən” kateqorial anlayışları bütün amilləri üzrə tədqiq olunmuşdur:

1. “Dost” və “düşmən” konseptləri koqnitiv dilçilikdə tədqiq olunur. Koqnitiv dilçilik isə psixologiya və dilçiliyin qovşağında yaranmış bir elm sahəsidir. Konseptlər təfəkkür və koqnişiya prosesinin qarşılıqlı vəhdətində öyrənilmişdir. Əgər təfəkkür konseptlərə münasibətdə subyektivliyi əsas götürürsə, koqnişiya obyektivliyə əsaslanır. Hər ikisində isə zəka, ruh, ağıl başlıca mövqe tutur. Beləliklə, konseptlər təfəkkür və psixologiyanın vəhdətində yaransalar da, dildə işlənərək reallaşır.

2. İngilis və Azərbaycan dillərindəki konseptlər, o cümlədən “dost” və “düşmən” konseptləri və bu konseptlərin reallaşdığı dil vahidləri Avropa və Rusiya dilçiliyində daha geniş aspektdə araşdırılmışdır. “Dost” və “düşmən” konseptlərinin məzmun və mahiyyəti, müxtəlif sistemli və eyni sistemli dillərin dil faktı ilə müqayisəsi rus və Avropa dilçiliyi ilə müqayisədə Azərbaycan dilçiliyində çox az tədqiq olunmuşdur. Bu baxımdan, təqdim olunan dissertasiya işi Azərbaycan dilçiliyində bu mövzuya həsr olunmuş ilk tədqiqat sayıla bilər.

3. İngilis və Azərbaycan xalqları adət-ənənə, inam və etiqad baxımından fərqli olduqlarına görə onların “dost” və “düşmən” konseptlərinə yanaşması da fərqlidir. İngilislərlə müqayisədə azərbaycanlıların dost məfhumuna yanaşması daha toxunulmaz və müqəddəsdir. Azərbaycan dilində “dost” və “düşmən” konseptlərini ifadə edən elə ifadələr mövcuddur ki, onların semantik yükünü anlamaq üçün yalnız azərbaycanlı olmaq gərəkdir. Bu tip ifadələri

şərhətsiz digər dillərə tərcümə etmək mümkün deyildir. Bu fikri biz ingilis dilindəki “dost” və “düşmən” konseptli ifadələr haqqında deyə bilmərik.

4. İngilis və Azərbaycan dilləri fərqli morfoloji quruluşa malik dillər olsalar da, onların hər ikisində “dost” və “düşmən” konseptlərinin reallaşdığı dil vahidləri mövcuddur. Bəhs edilən konseptlərin əks olduğu dil vahidləri əsasən sabit ifadələrdir. Digər konseptlər kimi “dost” və “düşmən” konseptləri də əsasən frazeologizmlər vasitəsilə verballaşmışdır. Ümumiyyətlə, “dost” və “düşmən” konseptlərinin verballaşdığı dil vahidləri sadə söz, düzəltmə söz, sabit ifadə və mətn şəklində mövcud olur.

5. Hər iki müxtəlif sistemli dildə “dost” və “düşmən” konseptləri çox qədim tarixə malikdir. Bu tip ifadələrin qədimliyi dilin tarixi qədərdir. Məhz bu baxımdan da “dost” və “düşmən” konseptli ifadələr əsasən paremiyalarda – atalar sözlərində əks olunur. Hər iki dildə istər “dost” və “düşmən” konseptlərinin əks olduğu, istərsə də içərisində “dost” və “düşmən” sözlərinin keçdiyi istənilən qədər paremioloji vahidlərə, aforizmlərə, qanadlı sözlərə rast gəlinir.

6. İngilis və Azərbaycan dillərindəki “dost” və “düşmən” konseptlərini əks etdirən ifadələr eyni zamanda linqvokulturoloji məhsullardır. Bu tip leksik vahidlər birbaşa xalqın mədəni baxışını ifadə edir. Dil daşıyıcılarının dünyagörüşü, inancları, adət-ənənələri məhz “dost” və “düşmən” konseptli dil vahidlərində reallaşdığı üçün bu tədqiqat linqvokulturologiya ilə sıx bağlıdır.

7. İngilis və Azərbaycan dillərindəki “dost” və “düşmən” konseptlərini ifadə edən dil vahidlərində metaforlaşmaya rast gəlinir. Bu tip ifadələr bir növ metaforlaşan leksemlərdir.

8. XXI əsr internet və elektron resurslar dövrü olduğundan, son illər “dost” və “düşmən” leksemlərinə, həmçinin bu konseptlərə saytların dilində daha intensiv şəkildə rast gəlinir. İnsanlar sosial şəbəkələrdə “dost” leksik vahidindən artıq fərqli anlamda istifadə edirlər.

9. Müxtəlif sistemli dillərdə “dost” və “düşmən” konseptli ifadələr sadə söz, düzəltmə söz və söz birləşməsi ilə ifadə olunduğu kimi, mətnlə də ifadə olunur.

10. Bütün konseptlər kimi, müxtəlif sistemli dillərdəki “dost” və “düşmən” konseptləri də dil vahidləri ilə reallaşdıqları üçün müəyyən struktura malik olur. Eyni zamanda, hər iki dildəki “dost” və “düşmən” konseptləri ümummillə xüsusiyyətlər daşıyır. Konseptin daxili və xarici forması mövcud olur.

11. Söz birləşmələri ilə ifadə olunan, “dost” və “düşmən” konseptlərini əks etdirən dil vahidləri ismi və feili birləşmələrə bölünür. İsmi birləşmələrin özlərində ad, “dost” və “düşmən” konseptlərinin əks olduğu feili birləşmələrin özlərində isə hərəkət aktı dayanır.

Dissertasiyanın məzmununu əhatə edən aşağıdakı tezis və məqalələr nəşr olunmuşdur:

1. İngilis və Azərbaycan dillərindəki “dost və düşmən” konseptli frazeologizmlərə ümumi baxış // – Bakı: Dilçilik araşdırmaları, – 2020. №2. – s.77-82.
2. İngilis və Azərbaycan dillərindəki dost konsepti onun dildə ifadə vasitəsi // – Naxçıvan: Axtarışlar, – 2021. №2, cild.15. – s. 150-156.
3. Dildə “düşmən” konsepti (Azərbaycan və ingilis dillərinin materialları əsasında) // – Bakı: Terminologiya məsələləri, – 2021. №2. – s. 90-95.
4. Müxtəlif sistemli dillərdə “dost” və “düşmən” konseptlərinə müasir yanaşma və konseptlərin tədqiqi tarixi // – Bakı: AMEA, M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya məsələləri. – 2021. №8. – s. 92-101.
5. “Dost” və “düşmən” konseptli ifadələr mətn kontekstində // – Bakı: AMEA Əlyazmalar İnstitutu, “Əlyazmalar yanmır”, – 2022. №2. – s. 129-138.
6. Linguoculturological analysis of «friend and «enemy» concept expressions in different system languages / The latest research in modern science: experience, traditions and innovations Proceedings of the XIII International Scientific Conference Morrisville, NC, USA –January 25-26, – 2022, – s. 29-33.

7. Теоретическая основа концепта // Вестник Адыгейского Государственного Университета. Серия «Филология и искусствоведение», Ежеквартальный рецензируемый, реферируемый научный журнал Адыгейского государственного университета, – 2021. № 4. – с. 13-19.
8. “Dost” və “düşmən” konseptli dil vahidlərində metaforlaşma.// BSU-nin 75-ci ildönümünə həsr olunmuş “Türk dünyası - geosiyasət və mədəni reallıqlar” Beynəlxalq Elmi Konfrans. – Bakı: – 8 dekabr 2021. – s.108-111.
9. Azərbaycan və ingilis dillərində “dost” konseptli atalar sözləri və onların dildə ifadəsi // VI Respublika Elmi Qaynaqlar Konfransının materialları, – Bakı, 4 fevral, – 2022. – s.66-69.
10. “Dost” və “düşmən” konseptli dil vahidlərində metaforlaşma / “Türk dünyası geosiyasət və mədəni reallıqlar”, Beynəlxalq elmi-praktik konfransın materialları, – Bakı: – 8 dekabr, – 2021. – s. 108-111.
11. Müxtəlifsystemli dillərdə “dost” və “düşmən” konseptli ifadələrin struktur xüsusiyyətləri / Qəzənfər Kazımovun anadan olmasının 85 illiyinə həsr olunmuş “Qəzənfər Kazımov və Azərbaycan filologiyası” Respublika elmi konfransı, – Bakı: AMEA, Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, – 2022. – s. 500-504.
12. Structural-Grammatical Characteristics of “Friend” and “Enemy” Conceptual Expressions// Path of Science: International Electronic Scientific Journal. 2023, Vol 9, No 9, – s.2001-2006<https://pathofscience.org/index.php/ps/article/view/2910/1259>
13. Стилистическая характеристика устойчивых сочетаний с компонентами «друг» и «враг»/Современные парадигмы лингвистических исследований:методы подходы/ Сборник материалов Международной научно-практической конференции г. Стерлитамак: – 16-17 ноября 2023 г., – с. 260-270.
14. Experimental-phonetic analysis of the phonetic structure of word in the English language, / International journal of English linguistics, – Canada: vol 13, № 4, – August 2023. – p.50.

15. Müxtəlif sistemli dillərdə zidd semantika daşıyan “dost” və “düşmən” konseptləri və onların dildə funksionallaşma üsulları / Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 102-ci ildönümünə həsr olunmuş Gənc dilçi doktorant və dissertantların Sələflər və Xələflər Respublika Elmi Konfransının materialları. – Bakı: Elm və təhsil, –2025. – s.177-180 [https://azerbaycandili.az/Literatures/Download/25108/KONFRANS%20TOPLUSU%20\(SON%20I%CC%87S%CC%A7LENEN%2019.08.2025\)%2012%20AVQUST%202025.pdf](https://azerbaycandili.az/Literatures/Download/25108/KONFRANS%20TOPLUSU%20(SON%20I%CC%87S%CC%A7LENEN%2019.08.2025)%2012%20AVQUST%202025.pdf)
16. Azərbaycan Türkçesinde Dost ve Düşman Kavramlarının Dile Yansıması / – Özbekistan: Language and culture journal, № 2, – 2025. – s.60-73.

A handwritten signature in blue ink, consisting of a series of loops and curves, positioned in the lower right quadrant of the page.

Dissertasiyanın müdafiəsi 09 İyun 2026-cı il tarixində saat 13:00 -da Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən FD 1.06 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: Bakı, AZ 1143, H.Cavid prospekti 115, V mərtəbə, AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 16 Aprel 2026-cı il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 17.03.2026
Kağızın formatı: 60x84 1/16
Həcm: 39 572 işarə
Tiraj: 100